

O jednoj neznanstvenoj kritici

*U povodu osvrta Nadežde Jovanović na moju monografiju o
Svetozaru Pribićeviću i Samostalnoj demokratskoj stranci*

Svaki znanstvenik koji javnosti objavljuje svoj rad mora biti spreman na to da će taj njegov rad biti javno vrednovan i ocijenjen. Štoviše, on očekuje i želi ocjenu svoga rada. Prema tome, nije ništa neobično ni za autora nepoželjno da se i monografija o Svetozaru Pribićeviću i Samostalnoj demokratskoj stranci podvrgne vrednovanju i kritičkoj ocjeni. Nije neobično ni da se potakne diskusija o rezultatima do kojih je autor u svom priopćenom istraživanju došao, pogotovo kad je riječ o razdobljima, zbivanjima i ličnostima o kojima se u našoj historiografiji još nije ili gotovo još nije pisalo. Neobično je kad to netko radi na način koji je lišen svake javne, moralne i intelektualne odgovornosti. Jer znanstvena kritika, uz to što pretpostavlja znanstvenu koncepciju, dobro poznavanje činjenica i poznavanje metoda znanstvenog rada zahtijeva i izgrađenu ličnost koja će se pošteno odnositi prema tuđem tekstu. Na žalost, Nadeždi Jovanović — piscu osvrta pod naslovom »O jednom nenaučnom metodu« — nedostaje mnogo toga da bi, unatoč formalnim kvalifikacijama, dala objektivnu znanstvenu kritiku.

Već na početku (u drugom pasusu) Nadežda Jovanović otkriva svoju »kritičarsku metodu«. Pošto je utvrdila da monografija ima uvod, tri glave i zaključak, izbjegava upoznati čitatelja s naslovima poglavlja (a to znači sa sadržajem knjige) i njihovim opsegom. Ograničivši se na navođenje djelomično i netočno reproduciranih podataka iz sadržaja, ona namjerno stvara ne samo nepotpunu nego i iskrivljenu sliku raspravljane problematike. Prvo poglavlje monografije pod naslovom *Koncentracija i rastrojavanje integralnojugoslavenskih snaga* (str. 15—82) sadrži ove pod teme: 1. Svetozar Pribićević u danima stvaranja jugoslavenske države; 2. Prvi ministar unutrašnjih poslova Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca; 3. Demokrati u žarištu vladinih kriza; 4. Previranja u Demokratskoj stranci; 5. Raskol u Demokratskoj stranci; 6. Formiranje nove stranke. Naslov je drugog poglavlja *Ideje, organizacija, vodstvo* (str. 85—135), a sadrži ove pod teme: 1. Idejne osnove programa Samostalne demokratske stranke i političke djelatnosti Svetozara Pribićevića; 2. Socijalna struktura Samostalne demokratske stranke; 3. Teritorijalna rasprostranjenost i nacionalno obilježje Samostalne demokratske stranke; 4. Organizacija i vodstvo stranke; 5. Materijalna podloga samostalske štampe; 6. Socijalni i gospodarski pogledi samostalnih demokrata; 7. Samostalna demokratska stranka i agrarna reforma; 8. Stav Svetozara Pribićevića i samostalnih demokrata prema radničkom pokretu i KPJ; 9. Samostalna demokratska stranka i Orjuna. A što je od toga uradila Nadežda Jovanović? Da bi stvorila privid neizbalansiranosti teksta, ona povezuje neke sadržaje prvoga i drugog poglavlja (i to dvotočkom) da bi na kraju, u zagradama, navela da se sve to raspravlja od str. 15 do 138. Takvim spajanjem dvaju

poglavlja u jedno N. J. sugerira čitatelju zaključak da je autor suviše prostora posvetio pitanjima koja nisu predmet njegove monografije, odnosno koja nisu u skladu s njenim naslovom. No, samo malo pažljivije čitanje te njene rečenice (»Dobar deo monografije obuhvata period u kome su Svetozar Pribićević i njegova grupa istomišljenika delovali u sastavu Demokratske stranke: pitanje organizacije, socijalna struktura članstva, ideologija (str. 15—138);«) upozorava na zbrku koju N. J. namjerno pravi. Kako je moguće govoriti o organizaciji SDS i socijalnoj strukturi njena članstva kad se Svetozar Pribićević i grupa njegovih istomišljenika još nalaze u Demokratskoj stranci? A to je napisala Nadežda Jovanović!

Nema nikakve potrebe dokazivati da je za razumijevanje pojave i djelovanja SDS neophodno potrebno upoznati političku aktivnost Svetozara Pribićevića i njegovih političkih sljedbenika u razdoblju dok su djelovali u Demokratskoj stranci i da to nije nedostatak nego prednost monografije. Međutim, potrebno je istaći da ono što je N. J. povezala u jedno sadrži *два* odvojena poglavlja i da naslovi podtema jasno upućuju na stvarni sadržaj, opseg, pristup i kompoziciju koja ima svoju logiku. Nadežda Jovanović propustila je (dakako, ne slučajno) dati točnu informaciju o tome koliko je prostora posvećeno pojedinim razdobljima i problemima kako bi ispalo da je autor više od polovice knjige posvetio razdoblju kad SDS nije uopće bilo. Zapravo se to razdoblje obrađuje od str. 15 do 82.

U nastavku, Nadežda Jovanović servira čitatelju još jedan posve netočan podatak kad kaže da je »*drugi odeljak posvećen saradnji SDS s radikalima (str. 181—214)*«. Ovdje je N. J. prije svega neprecizna jer ne kaže da je to drugi odjeljak trećeg poglavlja (naslov mu je *Samostalna demokratska stranka u političkoj akciji*), a ostalo je nepoznato o čemu se raspravlja u prvom odjeljku ovog poglavlja na str. 139—180. No, svatko tko otvori knjigu na str. 181 može pročitati naslov drugog odjeljka koji glasi: b) SDS u opoziciji do stvaranja Seljačko-demokratske koalicije. Tako formuliran naslov jasno kaže da se u tom dijelu monografije *ne raspravlja* o razdoblju suradnje s radikalima (kako to tvrdi N. J.), nego o razdoblju poslije prekida njihova političkog saveza kad je SDS prešla u opoziciju. To pokazuje da se N. J. služi takvim informiranjem čitatelja koje se ne može nazvati ni točnim ni istinitim.

Tako Nadežda Jovanović odmah na početku otkriva metode svoje kritike: *samovoljne konstrukcije, montaže i služenje neistinama*. Koliko to ima veze sa znanošću i znanstvenim metodama, za koje pledira Nadežda Jovanović, nije potrebno posebno objašnjavati. Potrebno je samo istaći da nam se kritičar već na prvom koraku predstavio s takvim postupkom koji, najblaže rečeno, *upozorava na oprez* prema svemu onomu što je dalje napisano.

Nadežda Jovanović, u pozi dobrog poznavaoaca arhivskih fondova, prigovara mi da nisam iskoristio sve mogućnosti u pronalaženju arhivskih materijala, i to ne samo u domaćim nego i u stranim arhivima. Kao primjer za domaće fondove navodi zbirku Vojislava M. Jovanovića, a kao primjer za strane — čehoslovačke arhive. Da vidimo kako je s tim! N. J. tvrdi da se u zbirci Vojislava Jovanovića nalazi »niz veoma važnih dokumenata koji se odnose na Svetozara Pribićevića i SDS, unutrašnje odnose u Seljačko-demokratskoj koaliciji i njenu delatnost pre 6. I 1929.« Tako decidirano izrečena tvrdnja zvuči veoma uvjerljivo i svaki čitatelj, koji nije imao priliku osobno listati Jovanovićevu zbirku, doći će u iskušenje da podrži prijekor i osudi nesavjesnog autora koji (tko zna zašto?) nije iskoristio »veoma važne dokumente«. Međutim, moram razočarati Nadeždu

Jovanović i kazati da mi je ostavština Vojislava M. Jovanovića poznata, ali da u njoj, na žalost, nema dokumenata značajnih za razmatrano razdoblje. Nadežda Jovanović sama je izbjegla reći koji su to »veoma važni dokumenti« koji govore o političkoj djelatnosti Svetozara Pribićevića do 1929. godine. U ostavštini Vojislava M. Jovanovića nalaze se primjerice: jedno pismo Svetozara Pribićevića regentu Aleksandru 1921. (svežanj 13), zapisnik sjednice izvršnog odbora SDK od 21. XII 1928, izjava SDK u povodu pregovora s Vojom Markovićem 1928. godine (svežanj 19) i dr. Treba zapitati Nadeždu Jovanović: po čemu su ti dokumenti tako važni i koje bi zaključke u monografiji njihovim korištenjem trebalo bitno mijenjati?

Da bi impresionirala čitatelja, Nadežda Jovanović navodi da su se Jovanovićevom ostavštinom koristila druga dva autora. No, ti se autori nisu u svojim radovima posebno bavili Svetozarom Pribićevićem i SDS. Zato se moramo zapitati: kakva je to argumentacija za propuste trećeg autora koji se bavi Samostalnom demokratskom strankom? Jasno je da će se svaki autor koristiti onim izvorima koji su od značenja za njegovu temu i razdoblje koje obrađuje i pri tom nije važan fond sam po sebi nego materijal koji sadrži.

Što se tiče stranih fondova autoru je poznato u kojim se »čehoslovačkim arhivima nalaze materijali neposredno vezani za djelatnost Svetozara Pribićevića, Većeslava Vildera i drugih pristalica SDS«. A zašto i ovdje Nadežda Jovanović nije navela koji su to arhivi? Zato što bi tada mogla spomenuti samo Hlaváčkovu ostavštinu u kojoj se nalaze dokumenti o samostalcima (korespondencija) poslije 1929. godine, dakle, relevantni za razdoblje koje moja monografija ne obrađuje. To je još jedan primjer zamagljivanja i razbacivanja napuhnutim formulacijama koje u prvi čas čak mogu i ostaviti određeni dojam, ali koje poznavao tih fondova neće zbuniti. No, Nadežda Jovanović se njima služi.

Prilično su jeftini i takvi prigovori kao npr. nedovoljno iskorištavanje Stenografskih beležaka Narodne skupštine za koje se Nadežda Jovanović potrudila da čak nabroji koliko su puta navedeni u bilješkama. Svojevrsna statistička metoda koju će Nadežda Jovanović još upotrijebiti! Na osnovi malobrojnog upućivanja na Stenografske beleške N. J. posve je proizvoljno zaključila o neosvijetljenoj aktivnosti SDS u parlamentu. Dakako, ozbiljan znanstvenik neće nikada tako pristupiti k vrednovanju nekog teksta. Dobiva se utisak kao da N. J. nije ni čitala tekst monografije nego prebrojavala bilješke i pravila statistiku. Jer u tekstu se doista mnogo govori o sudjelovanju poslanika SDS u radu Narodne skupštine, ali je to djelovanje praćeno i prema podacima o istupanju samostalskih poslanika u drugim izvorima, a ne samo u Stenografskim beleškama. Može se postaviti pitanje koji je izvor vjerodostojniji, i zato bi pravi, ozbiljan i dobronamjerni kritičar najprije ustanovio da li se ili bolje koliko se podaci iz govora samostalaca (a u Stenografskim beleškama nalaze se samo govori poslanika) zabilježeni na drugom mjestu, ne slažu s onima u Stenografskim beleškama. Ako ima razlika, kritičar će utvrditi jesu li to takve razlike u sadržaju da bitno utječu na autorovu interpretaciju i ocjenu. Je li Nadežda Jovanović izvršila takvo uspoređivanje? Očito da nije jer bi to navela umjesto statističkog podatka o upućivanju na Stenografske beleške. Sve dotada, dok to ne uradi, njezina primjedba nema nikakve vrijednosti.

Za poznavanje vrijednosti izvorne građe, njenu upotrebu i valorizaciju Nadežda Jovanović dala je divan primjer svojim prebrojavanjem bilježaka u kojima autor upućuje na *Riječ*, glavni organ Samostalne demokratske stranke. Često pozivanje

na *Riječ* ne može samo po sebi biti nedostatak rada, nego umnogome njegova odlika. Dakako, uz uvjet kritičkoga znanstvenog korištenja, a ne žurnalističke popularizacije. O štampi kao izvoru za stranačku povijest dovoljno sam rekao u uvodu svoje knjige: »U štampi se nalaze sve rezolucije, proglosti, govori i izjave prvaka, utanačenja, intervjui, polemike, kongresni materijali, a ponekad i tekstovi pisama iz političke prepiske pojedinih prvaka. Prema tome, tu se nalazi stranački materijal od prvorazredne važnosti, pa doista možemo reći da se u publiciranoj periodici nalazi znatniji osnovni materijal za proučavanje Samostalne demokratske stranke. Čak da i nije arhivska građa svedena na tako neznatne količine, bilo bi nužno posegnuti za periodikom stranke. Ta nam vrsta izvora pruža i jednu prednost jer događaje bilježi u neprekinutom vremenskom slijedu i omogućava nam uočavanje detalja i cjeline u isto vrijeme. Tako možemo pouzdano rekonstruirati faktografiju, a autentični, javno publicirani dokumenti, kao i kritike i stavovi političkih protivnika, pružaju mogućnost vrednovanja, ulaženja u problematiku i davanja ocjena« (str. 7). Tome, doista, nemam što dodati. Ako to N. J. ne shvaća ili ne prihvata, to je njen veliki nedostatak. Bitno je da znanstveni radnik zna metodologiju upotrebe povijesnih izvora, da se korektno i objektivno odnosi prema izvornoj građi ma koje vrste bila i da ne pristupa obradi politikantsko-navijački. Trijezan i smiren odnos prema izvornom materijalu bez obzira na vrstu osnovni je preduvjet svakoga znanstvenog rada. A to znači da kritička ocjena nekog rada u kojem se obrađuje određeno povijesno razdoblje ne može početi od kvantiteta upotrijebljenoga izvornog materijala, nego od primjerenosti njegove upotrebe, sposobnosti autora da izluči one podatke koji imaju određenu vrijednost za rekonstrukciju ne samo događaja nego i shvaćanja, ideja i stavova. U proučavanju političke djelatnosti Svetozara Pribićevića i SDS, u uvjetima nepostojanja stranačkog arhiva, *Riječ* kao glavni organ stranke doista je osnovni izvor. Ne radi se, dakle, o nikakvom »prevelikom poverenju« u zagrebački organ Samostalne demokratske stranke, nego o izvoru koji se ne može i ne smije zanemariti, čak i da postoji obilnija arhivska dokumentacija. Pri tome ne tvrdim da se u rekonstrukciji zbivanja ne može autoru potkristi i po koja greška (navođenje nekog datuma, imena pojedinog političara i sl.). Uvijek je dobro na njih upozoriti jer je potrebna što preciznija faktografska rekonstrukcija. No, u vrednovanju rezultata važno je utvrditi koliko takve (nenamjerne) greške utječu na opću sliku i bitne odrednice razvoja. Nadežda Jovanović pokazala je da je daleko od takve procjene. Ona se patetično razbacuje statističkim podacima da bi prikrla nemoć svoje kritičke prosudbe. Pri tom otkriva kako uopće ne pozna vrijednost suvremene štampe ni kriterije njene upotrebe.

U grupu neistinitih informacija ide i tvrdnja Nadežde Jovanović o upotrebi radova Branislava Gligorijevića. Navodeći da sam u osvrtnu na literaturu spomenuo i Gligorijevićevu monografiju (knjigu »Demokratska stranka i politički odnosi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca«) N. J. tvrdi: »druge radove dra Gligorijevića Matković ne spominje«. Međutim, na str. 4 moje monografije doslovno stoji: »U novije vrijeme u izdanju Instituta društvenih nauka u Beogradu pojavio se niz rasprava s parcijalnom političkom problematikom stare Jugoslavije u kojima se obrađuju i međustranački odnosi.« Na kraju te rečenice upućuje se čitatelj na bilješku broj 12. Evo što u toj bilješci piše: »Takve su npr. rasprave D. Jankovića, B. Krizmana, B. Gligorijevića (ovdje kurziv H. M.), Lj. Bobana. T. Stojkova, A. Purivatre, H. Matkovića u zborniku Instituta *Istorija XX veka*, sv. 1—X, Beograd (v. popis literature na kraju knjige).« A što

je od B. Gligorijevića u popisu literature navedeno? Otvorimo popis na str. 249 i pročitajmo: šest radova B. Gligorijevića od kojih su tri tiskana u spomenutoj Istoriji XX veka, jedan u Jugoslovenskom istorijskom časopisu, jedan u Istorijskom glasniku, a jedan je već spomenuta monografija o Demokratskoj stranci. Treba li reći i koliko su puta Gligorijevićevi radovi navedeni u bilješkama? Da su doista navedeni, lako će i brzo uočiti svaki čitatelj, a koliko puta to će prebrojiti — Nadežda Jovanović. Kako onda N. J. može tvrditi da druge radove B. Gligorijevića ne spominjem?

Međutim, krunu svega predstavlja opovrgavanje te tvrdnje od same Nadežde Jovanović. Naime, već u slijedećem odlomku ona navodi rezultate svog prebrojavanja i saopćava koliko sam puta ipak upotrijebio Gligorijevićeve radove! Tako sama utvrđuje da Gligorijevićeve tekstove nisam prešutio i tvrdi nešto posve suprotno od onoga, što je tek ustanovila, tj. da sam Gligorijevićeve radove zatajio. Kakav je to postupak? Kakva je to metoda?

I dalje. Nadežda Jovanović mi imputira da sam namjerno skrivao činjenicu da je cijeli problem o stvaranju Demokratske stranke i njenom djelovanju osvijetljen u monografiji dra Gligorijevića u glavama I do IV. Treba odmah reći da je ta tvrdnja N. J. krajnje neodgovorna i da predstavlja grubo falsifikat onoga što sam doista napisao. Na str. 5 moje knjige doslovno piše: »Gligorijević sustavno prati sve faze razvoja Demokratske stranke od njena formiranja do zabrane djelovanja 1929. godine.« Ako ovako decidirano utvrđujem da Gligorijević (koji je objavio svoju monografiju o Demokratskoj stranci prije moje o Samostalnoj demokratskoj stranci) prati sve faze razvoja Demokratske stranke, može li se reći da njegov rad prešućujem i »namerno« skrivam? Komu to i zašto Nadežda Jovanović »prodaje rog za svijeću« i servira neistine? U istom odlomku moje knjige, u kojem upozoravam na Gligorijevićevu knjigu i podvlačim njeno značenje za raspravljanu problematiku o Svetozaru Pribićeviću, kaže se i ovo: »U prvom dijelu svoga rada (glava I do IV) autor je morao opširnije obuhvatiti djelovanje Pribićevića, koji je bio inicijator osnivanja Demokratske stranke i uz Ljubu Davidovića glavna ličnost njena vodstva.« A što kaže Nadežda Jovanović? Ona tvrdi da sam skrivao upravo glave koje izričito i podvlačim kao značajne za praćenje Pribićevićeva djelovanja u tome razdoblju. Na kraju odlomka N. J. još dodaje i ovu rečenicu: »O tome govori na stranicama 15, 116—135 kao da pre njega niko ništa nije pisao.« Pitam Nadeždu Jovanović: što bi to trebalo istaći na str. 15? Kojim bi znanstvenim rezultatom Branislava Gligorijevića trebalo potkrijepiti tekst na toj stranici u kojem se govori o nacionalnoj koncentraciji u jugoslavenskim zemljama pod Austro-Ugarskom Monarhijom i o držanju Hrvatsko-srpske koalicije prema koncentraciji? A zatim, zašto mi Nadežda Jovanović podvaljuje da na str. 116 do 135 pišem kao da nitko prije mene o tome nije pisao, kad se iz bilježaka na tim stranicama (to su bilješke 390—403) već na prvi pogled vidi koje sam autore (dakako, i izvore) za taj dio teksta monografije upotrijebio? Ne navodeći druge autore (to će lako ustanoviti svaki čitatelj) upozorit ću samo na bilješke u kojima upućujem na radove B. Gligorijevića kojega po Nadeždi Jovanović navodno namjerno skrivam. To su bilješke: 413, 416, 417, 418, 422, 424, 436, 438, 440, 441, 463. Doista, treba imati mnogo hrabrosti da se nakon tako evidentnih pokazatelja može tvrditi o namjernom prešućivanju i da pišem tako kao da nitko prije mene o tom nije ništa pisao. Zašto ovdje N. J. nije primijenila svoj sustav prebrojavanja?

Grube podvale i zlonamjerna iskrivljavanja kulminiraju u tvrdnji moga kritičara da se obilno koristim Gligorijevićevom monografijom i drugim studijama (sada se ipak njima koristim!), ali da se na njih ne pozivam. Čak, tvrdi autor, prenosim i čitave dijelove teksta, a to ne navodim. Da bude što drastičnija Nadežda Jovanović tvrdi da se to »odnosi na sadržaj dobrog dela knjige«. I tada slijedi »dokazni postupak«. Sustavom lijeva-desna strana Nadežda Jovanović nastoji to i dokazati najprije za upotrebu izvora, a zatim i za rekonstrukciju zbivanja. N. J. kaže: »U monografiji Gligorijevića kao izvor korišćeni su dokumenti, literatura ili članci, novine koje se za iste događaje, činjenice ili problem navode kao izvor i kod Matkovića.« Iz takve formulacije, doduše, proizlazi da je Gligorijević preuzimao od Matkovića, ali očito je da Nadežda Jovanović misli reći obrnuto. To je naprijed već kazala, pa se taj lapsus mora uvažiti.

Osvrnimo se najprije na izvore. Prema N. J., nakon što je jedan autor upotrijebio neki izvor nitko drugi više ne bi smio upotrijebiti taj izvor. To je velika zabluda Nadežde Jovanović i nijednom ozbiljnom znanstvenom radniku nije potrebno za to posebno objašnjenje. Takva tvrdnja sama po sebi protivi se logici znanstvenog rada. Neznanstvena je, neosnovana, neprihvatljiva, pa čak i smiješna i ne treba joj nikakav komentar. Međutim, u prezentiranju dokaza Nadežda Jovanović potvrđuje još jednom da se ne može osloboditi sklonosti neistinitom informiranju i svjesnom izvrtanju jasno napisanih podataka. Pokazat ćemo to samo na jednom primjeru. Ona npr. navodi (lijeva strana) da je Gligorijević kao izvor za imena osnivača Jugoslavenske demokratske lige upotrijebio rad K. Bastaića, a onda na desnoj strani u istom redu upućuje čitatelja na str. 37 moje monografije kako bi se uvjerio da sam taj podatak uzeo od Gligorijevića, a da to nisam označio. No, u bilješki 117 na str. 37 moje knjige stoji da su osnivači Lige navedeni iz glasila »Jugoslavenska demokratska liga« koje je pokrenuto u Ženevi na početku 1919. godine. (U slijedećoj bilješci čitatelj je upućen na Bastaićev rad koji je tiskan u Zborniku Pravnog fakulteta u Zagrebu pa je jednako dostupan i Gligorijeviću i meni i svakome drugom znanstveniku.) Već sâm pokušaj Nadežde Jovanović da efektno obezvrijedi upotrebu istog izvora u dva ili više autora i to pretvori u sumnjivo prisvajanje teško pogađa nju samu jer svjedoči o elementarnom nepoznavanju tehnike i prakse znanstvenog rada. Drugi dio njena kritičarskog podviga — nizanje netočnih podataka kao argumentacija za inače neprihvatljiv stav — govori dovoljno i o njenoj zlonamjernosti. Svakako, za kritičara neizvodna kvaliteta.

Nema ništa neobična u tome da dva autora upotrebljavaju iste izvore za zbivanja koja su u njihovim razmatranjima podudarna, ali kojima ipak svaki prilazi sa stajališta svoje teme. No, ovdje ću čitatelju (ne Nadeždi Jovanović) dati malo dodatno objašnjenje. Radeći na problematici građanskih stranaka, kolega Gligorijević i ja dolazili smo u međusobni kontakt i uzajamno jedan drugoga informirali o arhivskim fondovima i podacima relevantnim za naše teme. Kao što sam od kolege Gligorijevića osobno dobio podatke o nekim dokumentima (npr. o pismu Tomislava Tomljenovića Ljubi Davidoviću) tako sam jednako spremno kolegi Gligorijeviću dao podatke o dokumentima koje sam ja poznao (npr. iz Laginjine ostavštine koju sam ranije proučavao prilikom obrade Hrvatske zajednice).

Kao još drastičniji postupak od toga s izvorima Nadežda Jovanović označila je »preuzimanje delova tekstova iz Gligorijevićevih radova i prezentovanje kao svojih«. Tu je, dakako, željela postići vrhunac efekta, a autora monografije o Svetozaru Pribićeviću predstaviti kao kradljivca tuđih znanstvenih rezultata.

I ovdje je upotrijebila sustav lijeva-desna strana. Doista, u prvi čas čitatelja se to može vrlo ozbiljno dojmiti. No, budući da smo dosada već uočili metode Nadežde Jovanović i kvalitete njene tobožnje kritike, ne treba mnogo napora da i ovdje otkrijemo pravo lice jednog kritičara i neodrživost njegovih argumenata.

Prije svega treba utvrditi da se o preuzimanju Gligorijevićevih rezultata može govoriti samo u onim dijelovima moga teksta koji govore o vrenju u Demokratskoj stranci prije raskola, zatim o političkom razvoju u vrijeme Davidovićeve vlade 1924. godine kad je već odvojena SDS, kao i mjestimično u prikazu Orjune. Ta je zbivanja Gligorijević ranije obradio u zasebnim raspravama, a ona se nisu mogla mimoći u ovoj monografiji. Dakle, kvantitativno uzevši, radi se o posve neznatnim dijelovima teksta u odnosu na tekst cijele knjige, a ne o sadržaju »dobrog dela knjige« kako to hoće i kako to netočno tvrdi Nadežda Jovanović. Uostalom, ona je sve te dijelove pronašla i sama navela.

Nadalje, treba postaviti pitanje: po kojoj to znanstvenoj metodi povjesničar u obradi neke problematike ne smije preuzeti rezultate rada drugih povjesničara koji pridonose razumijevanju i praćenju problematike njegova rada? Mislim da na odgovor ne treba trošiti riječi. Začuduje to da se N. J. najprije čudi i prekoraava autora što ne spominje radove B. Gligorijevića (pokazali smo koliko je to točno i kako je i sama N. J. to opovrgla), a zatim pokušava žigosati preuzimanje već objavljenih rezultata. Ovdje sam dužan reći da rezultate rada Branislava Gligorijevića doista cijenim i kad se s njima ne bih slagao ne bih ih ni preuzimao. Posve je logično da sam ih uvrstio u one dijelove moga teksta, gdje je zbog kontinuiranog prikaza razvoja zbivanja to bilo potrebno, i to najčešće slijedeći formulacije (i iz njih proizašle ocjene pojedinog detalja) koje je upotrijebio sam Gligorijević. Nadeždi Jovanović je to čudno. Doista, treba se čuditi, ali Nadeždi Jovanović!

I najzad, ono što u tome dijelu tzv. kritike Nadežde Jovanović treba posebno podvući njena je objeda za nekorektan postupak i neistinita tvrdnja o zatajivanju B. Gligorijevića kao autora predložaka iz kojih su navedeni kraći dijelovi teksta ili pojedine rečenice ili preuzeti dijelovi rečenica. Tvrdnja N. J. da se autor »ne poziva na Gligorijevićevu monografiju i druge studije« neistinita je, a »dokazni postupak« iskonstruiran kako bi čitatelj dobio potvrdu za ono što mu N. J. netočno i zlonamjerno servira. Nadežda Jovanović najprije predočuje citat sa str. 62—63 moje knjige, a onda drugi po redu citat dijela rečenice sa str. 55. Ta inverzija nije slučajna. Zašto je Nadežda Jovanović tako postupila? Zato što na str. 55 moje knjige počinje podtema s naslovom »Previranja u Demokratskoj stranci« i što se na toj stranici u prvoj bilješci koja se odnosi na tekst navedene podteme (to je bilješka 181) kaže: »Usp[oredi] Branislav Gligorijević, *Politička previranja u Demokratskoj stranci na pitanju taktike prema Hrvatskom bloku u drugoj polovini 1922*, Zbornik radova *Istorija XX veka*, sv. VIII, 169.« A to znači da sam već u prvoj bilješci upozorio čitatelja na Gligorijevićev rad, a i sam naslov, koji sam podtemi dao, proizlazi iz Gligorijevićeva rada (on je čak doslovno sadržan u naslovu Gligorijevićeva rada) čime sam još više podvukao značenje Gligorijevićevih znanstvenih rezultata, njihovo uvažavanje i preuzimanje. Ti se rezultati doista nalaze u tome poglavlju, ali je ono komponirano tako da je u njemu dat jači naglasak na djelatnost Sv. Pribićevića koja je opet rekonstruirana i iz drugih izvora. No, to N. J. prešućuje i niže citate koji su joj potrebni da stvori izopačenu sliku, služeći se pri tom i poznatim trikom »tri točkice«. (Treba, naime, uvijek vidjeti što

piše na mjestu tih famoznih »triju točkica«.) Stavivši na prvo mjesto citat sa str. 62–63 moje knjige, N. J. odvlači čitatelja od početka podteme, dakle, od onog mjesta na kojem se jasno upozorava na Gligorijevićev rad. Dakako, gdje god se radilo o preuzimanju Gligorijevićevih rezultata koji su proizašli iz iste izvorne građe, čitatelj je upućen na izvor, mada je u dijelovima rečenice i upotrijebljena slična formulacija. Svakako, B. Gligorijević nije prešućen i unatoč tome, što je to iz cijele monografije evidentno, ja još jednom podvlačim da su njegovi radovi od posebnog značenja i vrijednosti za obradu Samostalne demokratske stranke.

Kao na početku, Nadežda Jovanović postupila je i na kraju svoga »dokaznog postupka«. Ona navodi dva citata, i to sa str. 161 i 159 iz podteme »U opoziciji Davidovićevoj vladi« i suprotstavlja im dva po formulaciji slična mjesta u Gligorijevićevoj raspravi »O pitanju ulaska predstavnika HRSS u Davidovićeovu vladu 1924. i o krizi i padu te vlade«. Tu Gligorijevićeovu raspravu naveo sam također odmah na početku podteme u bilješci 491 na str. 151. U bilješci 505 uz istu podtemu stoji doslovno: »Pregovore za ulazak u vladu između HRSS i Davidovićeve vlade detaljno je obradio Gligorijević, *O pitanju ulaska predstavnika HRSS u Davidovićeovu vladu . . .*« (spac. ovdje H. M.). Ako se uzme u obzir da se u toj podtemi od str. 150 do 162 osam puta upozorava na rad Gligorijevića, može li se govoriti o nekorektnom odnosu prema autoru citiranog rada, o prešućivanju i »krađi znanstvenih rezultata«? Kakvu kvalifikaciju zaslužuje takav pisac kritike koji (ne)vještīm konstrukcijama tako podmeće autoru monografije, odnosno koji dovodi u zabludu čitatelja?

Da Nadežda Jovanović u prvom dijelu svoga osvrtu nije tako obilno ispoljila svoju pseudoznanstvenost, možda bi bilo smisla raspravljati o njenim tako brojnim naopakim procjenama rezultata monografije o Svetozaru Pribićeviću i SDS. Možda bismo mogli povjerovati da joj je u interesu znanosti toliko stalo do točne kronologije pa je smeta što se u navođenju datuma održavanja nekih sastanaka, konferencija ili saziva Narodne skupštine razilazim s drugim autorom za jedan dan. Možda bismo joj povjerovali da je u tekstu monografije doista ostalo toliko otvorenih pitanja, nedorečenih, neobjašnjenih ili pogrešno protumačenih detalja. No, i tu je N. J. ostala dosljedna sama sebi. Ona najčešće upozorava na »nelogičnosti i protivurečnosti u tumačenju pojedinih pojava« bez ikakvih vlastitih argumenata ili iskrivljavanjem podataka koji se u tekstu navode i svega onoga što je autor posve jasno rekao. Više zbog drugih čitatelja nego zbog N. J. zadržat ćemo se na nekim njenim zapažanjima i konstatacijama.

N. J. nije u knjizi našla pravo objašnjenje odnosa Sv. Pribićevića prema nacionalnom pitanju jer se taj odnos »svodi uglavnom na svodno prema hegemoniji srpske buržoazije«. Moram se zapitati što je to i kako je N. J. čitala u mojoj knjizi, kad u njoj nije našla pravo objašnjenje Pribićevićeva stava prema nacionalnom pitanju. To se objašnjenje u knjizi doista nalazi jer je to i središnji problem raspravljanja. Drugo je ako ga ona ne može pronaći. Pažljivi čitatelj to, dakako, može. Što se tiče čuđenja da je Sv. Pribićević već 1923. god. zastupao drugu tezu, a ne hegemoniju srpske buržoazije, naglašavam da je Pribićevićovo određenje prema velikosrpskoj hegemoniji došlo do izražaja već u Sarajevu sredinom veljače 1919. (govor na velikom zboru) kad je rekao: »Hoćemo jednu državu, hoćemo jednu jedinstvenu državu, ali ne državu kakve srpske hegemonije, ne državu u kojoj bi bili posebni pokrajinski interesi Hrvata i Slovenaca, jer ne trpimo nikakve hegemonije i nikakva separatizma.« Nadeždu Jovanović čudi i to što autor mnogo puta ponavlja da je Pribićević u svojoj

djelatnosti polazio od jugoslavenske ideologije i da su postojale bitne razlike između ideje jugoslavenskog unitarizma i velikosrpskog hegemonizma. Doista, postoje bitne razlike između Pribičevićevog unitarističkog centralizma i radikalnog velikosrpskog hegemonizma, a to što je Pribičević bio ministar u različitim vladama zajedno s radikalima ne dokazuje identičnost njihovih stajališta i uvjerenja. Drugo je što su Pribičevićeva praktična politika i mjere koje je poduzimao kao ministar unutrašnjih poslova išle naruku velikosrpskom hegemonizmu. Sve se to može pratiti pažljivim čitanjem *cijelog* teksta, a posebno onog u podtemi »Samostalna demokratska stranka u Nacionalnom bloku«. Od toga nimalo ne odudaraju ni zaključci na kraju knjige. Koliko je N. J. pažljiva u čitanju vidi se i po tome što postavlja posve izlišno pitanje zašto se za suradnju SDS s Radikalnom strankom uzima samo razdoblje 1924–25, »a ne i ranija saradnja u radikalnim vladama«. Dabome, da se ne uzima u razdoblju kad SDS nije ni bilo!

Začuduju i neka druga pitanja koja postavlja N. J. kao npr. ono o Pribičevićevu idealizmu kao podlozi za oštar istup protiv HRSS ili u čemu se Davidovićeva grupa solidarizirala s Pribičevićevom u pogledu agrarne reforme. Na prvo pitanje dat je odgovor u čitavom tekstu konfrontacijom Pribičevićeve i Radićeve političke akcije. Na drugo pitanje odgovor je na str. 119–120 i treba taj tekst samo pažljivo pročitati.

Kad mi N. J. zamjera na podacima o broju ukinutih odjela u zemaljskim vladama, ona to radi tako kao da sam podatke izmislio jer propušta reći odakle su preuzeti. U bilješci 95 na str. 33 (gdje se o tome piše) upozoravam na rad D. Jankovića u sv. I Istorije XX veka. Dakle, ako treba zamjeriti, zamjerka bi morala biti drugačije formulirana.

Mnogo čuđenja u Nadežde Jovanović izazvala je i moja tvrdnja da je SDS bila i *seljačka* stranka (N. J. — dosljedna svojoj metodi kritičara — izostavila je »i«) uz to što je bila predstavnik srpske buržoazije u Hrvatskoj. Nema tu, doista, ništa neobično. Jedna stranka može biti vođena od buržoazije i izražavati njene interese, a u izbornoj borbi oslanjati se na seljaštvo i glasovima seljaka osvajati poslanička mjesta u Skupštini. To je bio slučaj i sa SDS jer se srpsko stanovništvo u Hrvatskoj dijelilo (kao i hrvatsko) na buržoaziju i seljaštvo. Međutim, treba dodati da je N. J. i ovdje pogrešno interpretirala moj tekst. Ja nisam utvrdio »da je SDS i seljačka« zato što »bez pogovora« (kako to kaže N. J.) prihvaćam mišljenje samostalaca. Ne. Utvrdio sam to iz činjenice da su u odborima kotarskih organizacija SDS bili i seljaci i da su na skupštinskim izborima kandidati SDS dobivali najviše glasova u onim dijelovima Hrvatske u kojima ima srpskoga seljačkog stanovništva. Taj dio razmatranja socijalne strukture SDS zaključio sam riječima: »[. . .] prema tome nije neosnovana tvrdnja samostalske štampe da je Samostalna demokratska stranka i seljačka«. Time sam samo istakao da su i suvremenici (a i to može biti!) dali jednu ocjenu koja se može povijesno gledajući i analizirajući podatke prihvatiti.

U kritici Nadežde Jovanović ima i ovo mjesto: »Citati iz Pribičevićevih govora i zagrebačke *Riječi* ne mogu zameniti potrebnu analizu i naučno objašnjenje bitnih i suštinskih problema političke delatnosti i evolucije pogleda Svetozara Pribičevića i njegovih istomišljenika.« A što to treba analizirati i znanstveno objasniti ako ne Pribičevićeve govore, izjave i pisanje? Gdje su sadržani pogledi Sv. Pribičevića i njihova evolucija ako ne u njegovim javnim istupima (a oni su opet zabilježeni u stranačkom organu)? Citati u tekstu donose se upravo u

postupku analize, i to zato da se jače potvrde određeni stavovi. Taj postupak nije nikakva novost u upotrebi izvornog materijala u sklopu teksta obrade. Čini se da Nadeždi Jovanović to nije poznato.

N. J. nastoji impresionirati i takvim prigovorima kao što su da Milan Pribičević nije bio član SDS (to ja nisam nigdje tvrdio) ili da se ne piše ništa »o tako važnom čovjeku kao što je predsjednik zagrebačke organizacije Juraj Gašparac«. Treba zapitati N. J. po čemu je Gašparac bio tako važan u stranci? Riječ je o posve minornom čovjeku u SDS do 1929. godine (kakvih je bilo još mnogo) koji u tom razdoblju nije nikada bio ni poslanik stranke u Narodnoj skupštini. A što se tiče Milana Pribičevića, napominjem da je to monografija i o Svetozaru Pribičeviću, a ne samo o SDS, pa je trebalo reći nekoliko riječi i o Milanu Pribičeviću koji je prvih godina postojanja jugoslavenske države politički surađivao s bratom Svetozarom i pomagao mu. O tome pišem u knjizi i ut se dijelovi mogu naći, ako ne drugačije, a ono barem uz pomoć kazala ličnosti.

Za takvog čitatelja kao što je Nadežda Jovanović, koja iskrivljuje sve što je razgovijetno i jasno rečeno, nije više neobično, što se uvijek iznova čudi nad brojnim dijelovima teksta i što prekorača autora riječima »ostalo je neobjašnjeno«, »nije jasan stav«, »bez pravog objašnjenja i analize ostalo je i pitanje« itd. Na sve te primjedbe treba uputiti na autentični tekst knjige. Kad N. J. kaže da je »rečenica bombasta, ali ne iznosi činjenični materijal« (riječ je o SDK), ili da nije objašnjen odnos Pribičevića prema HRSS i njegovi pogledi na rješenje hrvatskog pitanja, ili kad tvrdi da nisu prikazani uzroci zajedničkog istupanja Radića i Pribičevića, ili kad traži razjašnjenje za preferiranje taktike u odnosu na program, onda i opet treba posegnuti za knjigom i tamo naći ono što N. J. ili ne može ili neće naći. Uzmimo npr. samo tvrdnju N. J. da se u monografiji govori o promjeni stava Sv. Pribičevića prema KPJ potkraj 1928. godine, ali »bez analize stavova i odnosa Pribičevićeve prema KPJ u ranijem periodu«. Međutim, u posebnoj podtemi na nekoliko stranica (str. 122—127) prate se i analiziraju Pribičevići stavovi prema radničkom pokretu i KPJ od postanka jugoslavenske države. Zamorno bi bilo navoditi i sve ostale slučajeve u kojima je N. J. »na visini nformacije«. Ipak, potrebno je upozoriti još na dvije njene tvrdnje:

Prvo N. J. tvrdi da moj tekst upućuje na zaključak o stvaranju »prilično idealističke slike o Pribičeviću«, akcije kojega se objašnjavaju »ličnim motivima i pobudama«. To odlučno odbijam i upućujem čitatelja na tekst zaključaka u kojem kažem da su programatska usmjerenost i političko djelovanje SDS proizlazili iz njena nacionalnog i socijalnog sastava (str. 243). No, kad se i kaže da je politička akcija bila stvar vodstva, a u vodstvu opet naglašenog utjecaja njena predsjednika, onda to ne treba shvatiti kao svođenje akcije na isključivo osobne pothvate i motive. Riječ je o uočavanju uloge ličnosti u povijesnim zbivanjima koje su (ličnosti) izraz određene društvene svijesti. Moram ovdje uputiti čitatelja na moj tekst u zaključku u kojem se izričito kaže: »Ipak, Svetozar Pribičević je najbolje i najautoritativnije izrazio interese i raspoloženje određene nacionalne grupe i određenih društvenih slojeva, pa i svojih najbližih suradnika, a njegove osobne kvalitete i sposobnost vođenja učinile su ga najistaknutijim predstavnikom koji je cjelokupnoj političkoj aktivnosti Samostalne demokratske stranke i udario jak osobni biljeg« (str. 244). Nepotrebno je dalje raspravljati o tvrdnji N. J. da i ostale međustranačke odnose svodim na »lične pobude i

suprotnosti«. Svi primjeri koje ona za to navodi potpuno su pogrešno interpretirani. Ono što vrijedi za SDS vrijedi i za druge stranke.

Drugo. N. J. tvrdi da jedna moja ocjena u zaključku »navodi na pomisao da hrvatski i srpski narod u Hrvatskoj nemaju zajedničkih interesa i da im je sudbina da žive razdvojeno«. Potvrdu za tu prilično tešku konstataciju, koja nije daleko od insinuacije, N. J. nalazi u citatu iz moje knjige na str. 246. Treba vrlo pažljivo pročitati taj citat i utvrditi:

a) da se tu govori o postojanju različitih programa i koncepcija koje zastupaju Radić i Pribićević,

b) da se korijen tih razlika traži u bazi, tj. u nacionalnom i socijalnom sastavu pristaša,

c) da se Pribićevićev unitarizam i centralizam objašnjavaju kao izraz težnje prečanskih Srba da ostvare što čvršću vezu sa Srbijom i tako dođu u što povoljniji položaj,

d) da se Radićev federalizam objašnjava kao izraz težnje hrvatskog naroda da očuva svoju povijesno-nacionalnu individualnost.

No, tada slijedi završna misao koja je u potpunoj suprotnosti s onim što mi N. J. imputira. Kaže se da u toj težnji hrvatski narod vidi garanciju za vlastiti politički i ekonomski prosperitet i što sigurniju ravnopravnost *u okviru jugoslavenske države*. Nema ni riječi o tome niti tekst citata upućuje na to da je sudbina hrvatskog i srpskog naroda u Hrvatskoj »da žive razjedinjeno«. To ne izražavaju ni Radićev ni Pribićevićev politički program. Naprotiv, unatoč različitim stavovima i pogledima na državno uređenje — a ti se ne mogu poreći — oba naroda vide svoj interes *u zajedničkoj državi*, ali taj interes ne definiraju na isti način. To piše u navedenom citatu i on nikako ne potvrđuje ono što N. J. proizvoljno i prilično neodgovorno konstatira.

Na kraju, želim istaći još samo to da nam je objektivna znanstvena kritika prijeko potrebna, da ne smatram svoj rad takvim da mu se ne mogu staviti određene zamjerke, da upozorenja na određene nedostatke bilo u analitičkom dijelu bilo u formuliranju ocjena i zaključaka mogu samo unaprijediti povijesnu znanost i našu spoznaju prošlosti. Međutim, N. J. očito nije taj čovjek koji može takvu znanstvenu kritiku dati. Njen nerazumni pokušaj da obezvrijedi primijenjenu metodu istraživačkog rada i analitičkog postupka, da bi po tome obezvrijedila i rezultate, pružio je dovoljno materijala da se i sama zamisli nad svojim radom. Jer ne može se drugom davati znanstvena ocjena, a da se pri tom ne pokaže i slika vlastite vrijednosti.